

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора

Сейко Наталії Андріївни на дисертаційне дослідження

Степаненко Вікторії Іванівни «Профілактика асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі»,

представлене на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних

наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із планами відповідних галузей науки.

Дисертаційне дослідження В. І. Степаненко висвітлює актуальну для сучасної соціальної педагогіки проблему, яка до цього часу досліджувалася фрагментарно і потребує виважених методологічних і теоретичних узагальнень. Актуальність виконаного дослідження не підлягає сумніву, оскільки вільна реалізація прав і свобод людини передбачає також і свободу совісті, й право обирати ту релігійну конфесію, яка найбільше відповідає внутрішньому самосприйняттю й світосприйняттю особистості. Тим більше якщо йдеться про підростаючу особистість, для якої питання реалізації її свобод є визначальним у відношенні до соціуму.

Соціально-педагогічна наука України за останні десятиліття накопичила чималий досвід теоретичного обґрунтування і практичного вирішення проблем соціалізації особистості під впливом різноманітних агентів, провідників і соціальних інститутів. Серед останніх релігія почасти відіграє непересічне місце, тому й аналізуються дослідниками поняття «конфесійна соціалізація», «адаптація в релігійному просторі», «просоціальні конфесії», «релігійна девіантність» тощо. Попри суттєві зусилля соціальних педагогів у галузі теоретичного обґрунтування й практичної реалізації питань співпраці з багатьма релігійними конфесіями, почасти залишаються поза увагою проблеми й конфлікти, які супроводжують процес входження особистості в конфесійний простір – на особистісному, соціально-груповому та

ментальнісному рівні. Тому дослідження асоціального впливу релігійних культів на підлітків, здійснене В. І. Степаненко, представляє новий етап соціально-педагогічних досліджень, започаткований зовсім недавно.

Тема дисертації входить до плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” як складова частина комплексної наукової теми „Зміст і технологія соціально-педагогічної діяльності з дітьми групи ризику” (державний реєстраційний номер 0107V000971).

2. Нові факти, одержані здобувачкою

Дисертаційне дослідження актуалізує проблему асоціальних впливів на певному віковому етапі соціалізації особистості, з одного боку, та проблему впливу релігійних культів – з іншого. Це вирізняє дане дисертаційне дослідження з-поміж інших, присвячених проблемі асоціальної поведінки на різних етапах соціалізації особистості.

Дисертанткою вперше розроблено, науково обґрунтовано й експериментально перевірено систему профілактики асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі, спрямовану на попередження дезадаптації, обумовленої цим впливом; представлено детальну характеристику кожного з її компонентів: мету, об’єкт, суб’єкт, соціально-педагогічне середовище, зміст, технологію й результат; сформовано соціально-психологічний портрет підлітків, які мають різні ступені схильності до асоціального впливу релігійних культів.

Враховуючи здійснений дисертанткою аналіз філософської, соціологічної, політологічної, психологічної, юридичної літератури, варто зазначити, що проблема дослідження виходить на рівень міждисциплінарної, із залученням категоріально-понятійного апарату соціології і філософії освіти, психології, історії, культурології. З іншого боку, складність постановки питання про асоціальний вплив релігійних конфесій на соціалізацію особистості пояснюється часто неприхованою закритістю

частини релігійних структур для співпраці з соціально-педагогічними працівниками, з одного боку, та необізнаністю дослідників у царині теології, філософії релігії, психології релігії – з іншого.

3. Значення отриманих автором результатів для соціально-педагогічної науки і практики

Автором пророблено значну практичну роботу з реалізації поставлених перед дослідженням завдань, особливо з практичної профілактики асоціального впливу релігійних культів. Вагоме значення для соціально-педагогічної теорії і практики соціально-педагогічної діяльності має розробка авторського тесту „Оцінка схильності підлітків до асоціального впливу релігійних культів”, практикуму для педагогічного колективу „Особливості профілактичної роботи з підлітками, які схильні потрапити під асоціальний вплив релігійних культів”, робочої програми з навчальної дисципліни „Соціальна робота з дезадаптованими людьми” для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня „бакалавр” зі спеціальності „Соціальна робота”; Програми профілактики асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі загальноосвітньої школи.

Результати дослідження можуть бути використані загальноосвітніми навчальними закладами різної спрямованості і спеціалізації у процесі профілактичної роботи щодо попередження залучення підлітків до асоціального релігійного культу з урахуванням їхньої специфіки та змін, що відбуваються в законодавстві нашої держави у сфері свободи совісті й віросповідання, а також у вищих навчальних закладах різного рівня акредитації у процесі підготовки волонтерів і майбутніх фахівців зі спеціальностей „Соціальна педагогіка” та „Соціальна робота”, перепідготовки спеціалістів соціально-педагогічної галузі.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні

Дослідження побудоване на солідній джерельній базі, яку дисертантка доцільно систематизувала. Вивчення такого значного масиву філософських, соціологічних, політологічних, культурологічних, психологічних, педагогічних джерел (серед яких 14 – іноземними мовами) дало автору підстави для формулювання обґрунтованих наукових висновків, що засвідчили достатню методологічну культуру дисертантки, дозволили їй ґрунтовно вивчити категоріально-понятійний апарат дослідження, розробити й експериментально перевірити ефективність авторської моделі профілактики асоціального впливу релігійних конфесій на соціалізацію особистості у підлітковому віці.

Обґрунтованості наукових положень дисертантки сприяли використані у роботі концептуальні положення загальної теорії систем та основні принципи побудови соціально-педагогічних систем, положення про соціалізацію, адаптацію й дезадаптацію особистості, провідні ідеї відносно навіюваності як захисної й адаптивної форми реагування індивіда, технологій маніпулятивного впливу, розвитку релігійної адикції, погляди на соціально-педагогічне середовище як системний конструкт, вихідні положення щодо орієнтації профілактики асоціального впливу релігійних культів на розроблену державою відповідну нормативно-правову базу, теоретичні засади організації соціально-педагогічної роботи з підлітками та молоддю щодо подолання асоціальних релігійних проявів.

Досягненню поставленої мети, вирішенню поставлених перед дослідженням завдань слугував комплекс взаємопов'язаних методів соціально-педагогічного дослідження – як теоретичних, так і експериментальних.

Дисертація написана грамотною науковою мовою, хорошим стилем. Чітко виражено міждисциплінарний характер дисертаційної роботи.

5. Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Структура дисертаційного дослідження В. І. Степаненко логічна, побудована за проблемним підходом, дозволяє повністю виконати завдання дослідження і різнобічно проаналізувати проблему. У дисертації виважено й коректно сформульовано науковий апарат, визначено наукову новизну, обґрунтовано практичне значення роботи.

У роботі представлено сильний *соціально-консультативний сегмент* – як на рівні теорії (с.28 і далі), так і на рівні практики. Ґрунтовно проаналізовано поняття «асоціальний вплив релігійних культів» та виокремлено його соціально-педагогічні характеристики. Обґрунтовано залучено методологічний потенціал соціології релігії, філософії, релігієзнавства, особливо у п.1.2.; цікаво і глибоко представлено форми релігійної поведінки (п.1.2). Ґрунтовно виписано складові профілактик асоціального впливу релігійних культів (п.1.3., с.82 і далі).

Коректно визначено експериментальну базу дослідження (п.1.3). Важливо, що використовувалися авторські опитувальники. Автор ретельно підійшла до формування контрольних та експериментальних груп (с.110 і далі). Глибоко проаналізовано специфіку первинної, вторинної, третинної профілактики.

У дослідженні В. І. Степаненко аргументовано визначено специфіку застосування методів профілактики асоціального впливу релігійних культів – консалтингу, трансферту, рольових ігор, презентацій, ситуативних вправ та ін. Інноваційно представлено етапи впровадження технології профілактики асоціального впливу релігійних культів – створення міждисциплінарних команд спеціалістів; наукове управління діяльністю суб'єктів профілактики з боку НДЦ з соціальної педагогіки і соціальної роботи НАПН України; впровадження практикуму (с.155) з педагогічним складом ЗНЗ; реалізація Програми профілактики асоціального впливу релігійних культів (с.161) та ін. Виважено, на конкретних прикладах продемонстровано (п.2.2.), як саме

здійснювалася практична робота з профілактики асоціального впливу релігійних культів.

Загалом робота має цілісний, завершений характер самостійного оригінального наукового дослідження, яке вносить певний внесок у розвиток соціально-педагогічної науки і практики соціально-педагогічної діяльності.

6. Найбільш суттєві результати дослідження

Отже, найбільш суттєвими результатами дисертаційного дослідження, особисто одержаними дисертанткою, можна вважати:

1. Ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз проблеми асоціального впливу релігії на процес соціалізації підлітків.
2. Коректний аналіз базових понять дослідження, насамперед, поняття «асоціальний вплив релігійних культів».
3. Обґрунтування соціально-консультативного сегмента соціально-педагогічної діяльності у площині релігійних організацій.
4. Аналіз складових профілактики асоціального впливу релігійних культів на соціалізацію підлітків.
5. Визначення специфіки застосування методів профілактики асоціального впливу релігійних культів – консалтингу, трансферту, рольових ігор, презентацій, ситуативних вправ та ін.
6. Розробка та реалізація основних етапів впровадження технології профілактики асоціального впливу релігійних культів.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Попри значущість отриманих В. І. Степаненко методологічних, теоретичних і практичних дослідницьких результатів, мусимо висловити деякі **зауваження і побажання** до дисертаційного дослідження, які носять переважно рекомендаційний або ж дискусійний характер, але можуть посприяти подальшим дослідженням у цій галузі, а саме:

1. Починаючи з розділу 1, автор не піддає сумніву той факт, що фактично всі релігійні культури мають в собі асоціальну складову, що некоректно як з методологічної, так і з інструментальної точки зору (для обґрунтованого аналізу програми експерименту). Так, п.1.2 передбачає аналіз базових понять, але автор починає одразу з «асоціального впливу релігійних культур», не в'яснивши самого поняття релігійного культуру. Інакше **не** зрозуміло, за яким критерієм відділено асоціальний вплив від просоціального. А це – чи не найважливіше методологічне питання дисертації. На с.50 лише коротко подане визначення релігійного культуру, але з цього визначення не зроблено жодних вирішальних висновків.

2. Аналізуючи соціально-педагогічне середовище (розділ 1), здобувач фактично звужив це поняття до іншого – «соціально-педагогічне середовище школи», що з методологічної точки зору не зовсім обґрунтовано. Крім того, таке звуження відбувається на рівні мети дослідження та його предмету (с.8), що змушує говорити про певну невідповідність наукового апарату темі дисертаційної роботи.

3. У розділі 1 (с.51 і далі) автор аналізує офіційно заборонені релігійні організації та їх асоціальний вплив на особистість підлітка. Проте з тексту дисертації не зрозуміло, чи тільки їх автор вважає такими, що діють асоціально, чи цей перелік значно більший?

4. На с. 65 (п. 1.2) здобувачкою досить коректно представлено форми релігійної поведінки особистості. Однак не зрозуміло, чому автор апріорі розглядає їх як асоціальні. На нашу думку, перші три з означених форм релігійної поведінки (аскетизм, мандрівництво, паломництво) можна розглядати як цілком про соціальні.

5. У процесі розробки програми експерименту та її реалізації здобувач допускає підміну понять; так, на с.96 автор формулює критерії діагностичної роботи, хоча насправді це напрями діагностики. Критерії адаптованості підлітків до асоціального впливу культур і напрями діяльності з означеної адаптації, на нашу думку, дещо відрізняються. Крім того, таблицю з Додатку

Е (с.263), де подано критерії, показники і рівні, краще би вмістити в тексті, що би дозволило співставити їх й оцінити їх коректність у науковому відношенні.

8. Повнота викладення результатів дисертації в опублікованих працях

Результати наукового дослідження Степаненко В. І. стали надбанням наукової спільноти шляхом доповідей на 4 міжнародних та 2 всеукраїнських наукових конференціях, а також на засіданнях кафедри соціальної педагогіки Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Результати дослідження висвітлено в 14 публікаціях (11 одноосібних), з них: 5 – у фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних науково-методичних виданнях, 1 – матеріали у колективному навчально-методичному посібнику, 6 – публікації у збірниках матеріалів конференцій.

9. Ідентичність змісту автореферату та основних положень дисертації

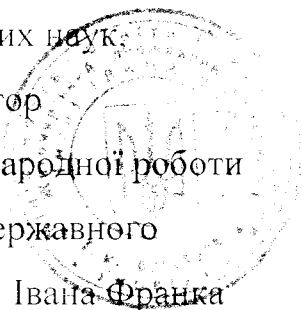
Дисертація та автореферат В. І. Степаненко оформлені відповідно до «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» від 24 липня 2013 року №567. Автореферат цілком відображає текст дисертації та результати дисертаційного дослідження.

Висновки до розділів та загальні висновки з дослідження виважені, цілісні, комплексно й концентровано виявляють авторську позицію й високий рівень узагальнення теоретичного та емпіричного матеріалу. Додатки представляють ґрунтовне опрацювання нормативного й статистичного матеріалу і можуть вважатися окремим результатом дослідницької роботи.

10. Загальний висновок. Аналіз дисертації Степаненко Вікторії Іванівни «Профілактика асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі» засвідчує, що вона є актуальним, завершеним, цілісним і самостійним соціально-педагогічним дослідженням, яке має належну наукову новизну, теоретичне та практичне значення. У науковій роботі отримано науково обґрунтовані результати, які дали змогу автору здійснити комплексне вирішення важливого актуального наукового завдання, що полягало у тому, щоб здійснити змістовну розробку та експериментальну перевірку ефективності системи профілактики асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі загальноосвітньої школи. Дисертаційне дослідження Степаненко Вікторії Іванівни «Профілактика асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» від 24 липня 2013 року №567, а її авторка заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор, проректор
з наукової та міжнародної роботи
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Н. А. Сейко